

Близнюк Н. В., ст. магістатури педагогічного факультету; науковий керівник – к.пед.н., доцент Мельничук Л. Б. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ І ЗМІСТ КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІГОР ТА ІГРОВИХ ПРИЙОМІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВИМОВИ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ

***Анотація.** У статті розкрито актуальність корекційно-педагогічної роботи з молодшими школярами з вадами мовлення як початкового етапу здобуття освіти, їх всебічного розвитку та соціальної адаптації. Обґрунтовано основні напрями і зміст корекційно-педагогічної роботи з використанням ігор та ігрових прийомів для формування звуковимови у молодших школярів з вадами мовлення. Охарактеризовано етапи корекційної роботи з виправлення звуків (підготовчий, постановка звуку, автоматизація звуку, диференціація звуків). Наведено методичку їх запровадження на прикладі ігор та ігрових прийомів.*

***Ключові слова:** інклюзивна освіта, корекційно-педагогічна робота, молодші школярі, затримка мовленнєвого розвитку, формування звуковимови, ігри, ігрові прийоми.*

***Abstract.** The article deals with the relevance of corrective-pedagogical work with junior students with speech defects as the initial stage of education, their comprehensive development and social adaptation. The basic directions and the content of correction and pedagogical work with the use of games and game techniques for the formation of junior students' with speech defects sound speech are substantiated. The stages of correction work on sound correction (preparatory, sound production, sound automation, sound differentiation) are characterized. The methods of their introduction on the example of games and game techniques are given.*

***Key words:** inclusive education, correctional and pedagogical work, primary school students, delayed speech development, the formation of sound pronunciation, games, gaming techniques.*

У сучасних умовах прискорення процесів реформування системи спеціальної освіти, її спрямованості на цінності особистісного формування, особливого значення набуває питання удосконалення корекційно-педагогічної роботи з молодшими школярами з вадами мовлення як початкового етапу здобуття освіти, їх всебічного розвитку та соціальної адаптації. Водночас,

все більш актуальною стає проблема мовленнєвої підготовки дітей в умовах початкової школи, профілактики дислексій та дизграфій [1, с. 5].

Одним із суттєвих критеріїв готовності дітей до навчального процесу є рівень розвитку їх мовлення. Мовлення розглядається вченими як оволодіння і застосування особистістю певної мови під час її спілкування з іншими людьми і в процесі мовленнєвої діяльності.

Провідну роль мовленнєвої компетенції особистості, що формується на етапі переходу від дошкільного дитинства до молодшого шкільного віку розкрито в наукових дослідженнях А. Богуш, М. Вашуленка, Н. Гавриш, О. Кононка, К. Крутія.

Поняття загального недорозвинення мовлення було виділено і теоретично обґрунтовано Р. Левіною та детально вивчено в результаті багатоаспектних пошуків Г. Жаренковою, Н. Жуковою, Г. Каше, Н. Нікашиною, Є. Соботович, Л. Спіровою, В. Тищенко, А. Ястребовою та ін. На основі всебічного вивчення якісних проявів порушень фонетичної, фонематичної та лексико-граматичної сторін мовлення, психологічних механізмів, їх впливу на мовленнєву діяльність, вчені дійшли висновку, що термін «загальне недорозвинення мовлення» (ЗНМ) позначає різні складні мовленнєві розлади, які не пов'язані з порушенням аналізаторів і інтелекту. Водночас, у дітей порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться як до звукової, так і змістової сторін [2]. Окрім системного недорозвинення мовленнєвої системи у дітей із ЗНМ відстають у розвитку всі невербальні компоненти комунікації.

Метою нашої статті є дослідження напрямів і змісту корекційно-педагогічної роботи з використанням ігор та ігрових прийомів для формування звуковимови у молодших школярів з вадами мовлення.

Корекційно-педагогічна робота з дітьми з вадами мовлення здійснюється згідно з розробленим календарно-тематичним планом логопедичної роботи за корекційною системою, яка заснована на застосуванні в освітньому процесі початкової школи ігор та ігрових прийомів.

У процесі складання корекційно-педагогічної методики основним завданням щодо подолання порушень звуковимови у першокласників була розробка оптимальних варіантів застосування різних ігор та ігрових прийомів у процесі індивідуальних і підгрупових занять [3, с. 38].

Відповідно до зазначеної методики ігрові заняття з першокласниками необхідно проводити систематично, один раз на тиждень. Крім того, вони повинні підкріплюватися щоденними короткочасними вправами.

Корекційна робота з виправлення звуків вимагає дотримання таких етапів:
1 етап – підготовчий.

Мета підготовчого етапу – формування артикуляційної бази звуків, розвиток уваги, операцій порівняння та узагальнення.

Завдання першого етапу: розвиток органів артикуляції, слухової уваги і слухового контролю, звукового сприйняття, навичок правильного дихання.

2 етап – постановка звуку.

Метою другого етапу є постановка звуку за наслідуванням, механічним або змішаним способом.

Завдання другого етапу: корекція дефектів вимови; формування повноцінних фонетичних уявлень (на базі розвитку фонематичного сприйняття) і вдосконалення звукових узагальнень в процесі виконання вправ з звукового аналізу та синтезу; розвиток навичок правильної вимови.

Третій етап: автоматизація звуку.

Мета: закріплення звуку в мові (в словосполученнях, в реченнях, в чистомовках, віршах і загадках, у фразовій мові).

Завдання третього етапу: корекція дефектів вимови; розвиток слухової уваги, дрібної моторики, органів артикуляції.

Четвертий етап: диференціація звуків.

Мета: розрізнення і чітка вимова звуків, схожих за звучанням.

Завдання: корекція дефектів вимови; розвиток психологічних функцій; активізація і розширення словникового запасу; розвиток дрібної моторики, органів артикуляції [4].

Загальна кількість занять – 12.

Форма проведення занять – індивідуальна і підгрупова (не більше 6 дітей).

Періодичність – 1 раз на тиждень.

Кожен з перерахованих етапів має свої цілі, завдання, зміст роботи.

З метою перевірки ефективності використання для роботи з дітьми з вадами мовлення логопедичної роботи за корекційною системою, яка заснована на застосуванні в освітньому процесі ігор та ігрових прийомів, нами проводилися її апробація у початкових класах Карпилівської загально-освітньої середньої школи I–III ступенів Рокитнівського району Рівненської області.

При цьому, упродовж всіх етапів занять з дітьми молодшого шкільного віку наші зусилля направлялися на розвиток у них дрібної моторики рук, мислення, посидючості, уваги, пам'яті, самоконтролю, цілеспрямованості, фонематичного слуху, коригування граматичної сторони мови. Але при цьому враховувалося, що в роботі над вимовою необхідно дотримуватися послідовності, в зв'язку з чим ми не поспішали переходити до наступного етапу (або вправ), якщо діти не засвоїли попередній.

На початку корекційно-педагогічної роботи було помітено, що молодші школярі із вадами мовлення страждали різними мовними порушеннями, в тому числі поганою звуковимовою, та глибоко переживають ці проблеми. Багато з них стають замкнутими, дратівливими, відчуженими. Тому, на підготовчому етапі в обов'язковому порядку молодшим школярам надавалася можливість емоційно налаштуватися на майбутню роботу, усвідомити її значимість для свого подальшого розвитку.

На початку підготовчого етапі значна увага приділялася ігровим вправам, спрямованим на розвиток уваги, операцій порівняння тощо. Наприклад, ігрові вправи «Знайди відмінності», «Чого не вистачає», «Знайди заховані предмети» допомагали розвитку у молодших школярів уваги, уяви, сприяли формуванню у них посидючості, прагнення доводити розпочату справу до кінця. У свою чергу такі ігрові вправи, як «Порівняй геометричні фігури», «Логічні пари» вчили дітей порівнювати предмети і робити висновки на основі порівняння, розвивати спостережливість, робити умовиводи, тим самим розвивати словниковий запас.

На підготовчому етапі враховувалася думка В. Глухова про те, що при постановці звуків важливу роль відіграє артикуляційна гімнастика, яка змушує працювати всі м'язи, які беруть участь в процесі звукоутворення, робить їх більш рухливими і слухняними [5]. Наведемо приклад вправи для артикуляційної гімнастики.

Артикуляційна гімнастика «Сопілочка»

Губки витягаємо –

На дуді пограємо,

Хай коза й овечка чують,

Як малятка музикують!

Діти за зразком педагога витягували губи вперед довгою трубочкою.

Вправа дозволяла відпрацьовувати рух губ уперед, зміцнювати лицьові м'язи, сприяла розвитку рухливості губ.

Цю гімнастику можна успішно виконувати у супроводі неголосного звучання мелодії української народної пісеньки «Дударик» [5].

Щоб полегшити першокласникам процес запам'ятовування назв і розташувань артикуляційних органів, використовувалися ігрові прийоми, придумувалися казки і кумедні історії. Процес розповідання для учнів першого класу супроводжувався іграшками, ілюстраціями, предметними картинками, малюнками самих дітей. Обов'язковою умовою було те, щоб перед кожною дитиною стояло досить велике дзеркало, щоб вона мала можливість бачити роботу артикуляційних органів. Обігравши ці історії разом з дітьми, ми переконалися, що вони виявляють жвавий інтерес навіть при виконанні дуже важких артикуляційних вправ, що безсумнівно було каталізатором до підвищення їх працездатності і більш ефективного виконання артикуляційної гімнастики. Це надало нам можливість в процесі індивідуальної роботи ширше використовувати гімнастику артикуляції: (наприклад, облизування язичком верхньої і нижньої губи у процесі вправи «Смачний мед»), навчання дітей робити язик «жалою», «широкою лопатою». Також дітям пропонувалося асоціювати органи артикуляційного апарату з будь-яким предметом і придумували відповідний сюжет (наприклад: дітям показувалася картинка муляра, який фарбує двері та пропонувалося увіяти, що язичок – це пензлик, а зуби – двері, які потрібно пофарбувати). В процесі

виконання такої оригінальної «сюжетної» гімнастики, у дітей спостерігалися підвищений емоційний настрій, активність, ініціативність, інтерес до виконання завдання.

На підготовчому етапі і етапі з постановки звуку нами була проведена робота з підготовки мовленнєвого апарату, його моторики, дихання і мовного слуху. У зв'язку з цим використовувалися різні ігри на звуконаслідування («Хто кричить?», «Що звучить?», «Чий будиночок?»). Дітям пропонувалося подзиччати, «як бджола», погудіти, «як потяг», пошипіти, «як змія». В процесі звуконаслідування першокласниками шуму вітру, каркання ворони, гуркоту трактора, дзиччання бджоли у них відзначалася висока активність, у той час як повторення складів, які позбавлені сенсу (ха-хо-ху) не давало таких позитивних результатів, оскільки воно швидко стомлювало дітей.

У процесі корекційно-педагогічної роботи велика увага приділялася розвитку мовного дихання дітей, оскільки воно необхідне для правильної звуковимови. З цією метою використовувалися такі ігрові вправи: здування крихт зі столу, піддування паперового кораблика, задування пластмасової кульки «м'яча» в ворота. При цьому ми пропонували першокласникам «влаштувати бурю в склянці», активно використовували ігрові посібники з прикріпленням на ниточці предметом, цілеспрямоване піддування якого сприяло розвитку мовного дихання («Допоможи паперовому літачку злетіти», «Допоможи кошеняті здути бабку з носа» та ін.). Таким чином, систематичне проведення дихальних вправ дозволяло молодшим школярам із ЗНМ вдосконалити мовне дихання, навчитись робити короткий, швидкий вдих і тривалий, сильний, плавний видих. Ці вправи проводилися сидячи, тривалістю від 0,5 до 1,5 хвилини.

Для розвитку мовного слуху, слухової уваги з молодших школярами проводилися такі ігри:

1. «Наслідування». Діти, вимовляючи фрази («Метелик летить на світло», «Іван плаває в річці» та ін.), виконували наслідувальні рухи.

2. «Хто до мене прийшов?». Промовляючи фразу («Вовк прийшов ...») з різною інтонацією: переляку, здивування, радості, першокласники визначали, хто це сказав – козенята, вовченята або мисливець.

3. «Хто тебе покликав?», «Відлуння» та ін.

У процесі корекції звуковимови учнів особлива увага приділялася етапу закріплення і автоматизації звуків. Ця робота ґрунтувалася на використанні ігрових прийомів, які проводилися на ігрових заняттях і поза ними: упродовж роботи групи продовженого дня, прогулянок, індивідуальної роботи.

У молодшому шкільному віці важливою передумовою оволодіння чистою звуковимовою є відповідний розвиток слухового аналізатора і фонематичного слуху. У зв'язку з цим корекційно-педагогічна робота, спрямована на розвиток слухової уваги продовжувала проводитися на етапі автоматизації звуків за допомогою таких ігор.

1. Гра «Ворона»

Мета: вгадати товариша по голосу.

Опис: діти стоять у колі, а один із зав'язаними очима стоїть всередині кола і говорить:

Ось ворона по доріжці.

Скаче на коротких ніжках,

Поряд задзижчав, комар,

А ворона ...

Той, на кого вказав ведучий, в цей момент говорить: «Кар-кар-кар». По голосу ведучий повинен визначити, хто ворона.

2. Гра «Посадимо на мотоцикл»

Діти повинні «посадити на мотоцикл» тільки ті іграшки, в назвах яких є певний звук.

На етапі диференціації звуків для старших молодших школярів із вадами мовлення пропонувалися такі ігри: «Чарівний мішечок».

Мета: формувати вміння і навички в розрізненні звуків [с] і [ш] на вербальному рівні.

Обладнання: «чарівний» мішечок, іграшки невеликого розміру, в назвах яких є відповідні звуки.

Хід гри:

Логопед пропонував дітям по черзі діставати іграшку з «чарівного» мішечка, потім назвати її, визначити наявність звуку [с] або [ш] в її назві (наприклад, серед іграшок були: кішка, сова, сачок, собачка, шишка, мишка та ін). Переможцями ставали ті діти, які правильно виконали завдання.

Після закінчення першого етапу дітям пропонувався ускладнений варіант гри, який полягав в упізнаванні дітьми іграшки за допомогою дотику (в «чарівному» мішечку). Після називання іграшки першокласники діставали її і показували іншим дітям, перевіряючи себе.

Також для дітей влаштовувалися хвилинки загадок, які пропонувалося дітям самим їх придумати.

Злякався кіт собак, задом задкує як ... (рак).

Бережи ніс у сильний ... (мороз).

Цвірінь-цвірінь! Журбу покинь! Розкриши мені хлібець, я веселий ... (горобець).

Далеко від землі, пішли в море ... (кораблі).

В день народження для кішки їй подарували ... (мишку).

Іноді з потічка розтікається ... (річка).

У процесі корекційно-педагогічної роботи, спрямованої на корекцію звуковимови молодших школярів використовувалися дидактичні настільні ігри, основна мета яких була спрямована на автоматизацію і диференціацію звуків; розвиток фонематичного сприйняття; формування навичок звукового аналізу та синтезу. Приклади таких ігор наведені в табл. 1.

Дидактичні ігри на корекцію звуковимови

<p style="text-align: center;">«Знайди звук»</p> <p>Діти визначають наявність заданого звуку в слові. Наприклад: покласти в кошик тільки ті продукти, в назві яких ви чуєте звук [о].</p>	
<p style="text-align: center;">«Акваріум»</p> <p>Дорослий вимовляє 10 слів (на прикладі звуку [з]). Якщо звук з на початку слова, дитина пускає рибку в перший акваріум, в середині – у другий, в кінці – в останній. Залишилося підрахувати рибок в кожному акваріумі.</p>	
<p style="text-align: center;">«Риболовля»</p> <p>За допомогою цієї гри можна автоматизувати поставлені звуки в словах, розвинути лексико-граматичні категорії, зв'язне мовлення.</p>	
<p style="text-align: center;">«Жаба ловить комарів»</p> <p>Автоматизація та диференціація звуків [з] і [з']. Якщо дитина чує слово, в якому твердий звук [з], то синьою фішкою закриває великих комарів, а якщо м'який [з'], то зеленою маленьких комариків.</p>	

Фізкультхвилинки – це один з необхідних елементів будь-якого логопедичного заняття, тому в рамках корекційно-педагогічної роботи використовувалися різноманітні рухливі ігри. При цьому передбачалися різні варіанти організації і проведення фізкультхвилинки в процесі логопедичного заняття з корекції звуковимови і оперативно обирався оптимальний варіант. Наприклад:

Гра-фізкультхвилинка «Голоси тварин».

Дорослий читає віршовані рядки, а діти виконують ігрові рухи відповідно до змісту тексту й чітко та виразно повторюють звуконаслідування:

Вітерець у лузі дме (діти ритмічно погойдують в сторони тулубом та піднятими вгору руками);

Каже дзвінко кізка: «М-ме!» (діти витягають уперед шії, приставляючи до голови вказівні пальчики, і мекають);

«Бе-е!» – овечка відмовляє (діти імітують голос овечки, сховавши руки за спину);

По травиченьці гуляє (діти пересуваються по килимку «на чотирьох», спираючись на долоні).

Слід зазначити, що при закріпленні добре знайомого мовного матеріалу молодші школярі з інтересом сприймали дидактичне завдання в контексті фізкультхвилинки і активно брали участь у відповідній рухливій грі. Різноманітні види ігор та їх фрагменти, окремі ігрові ситуації і дії були використані нами на різних етапах формування правильної звуковимови у першокласників з мовними порушеннями.

Отже, з проведеного дослідження можна зробити висновок, що використання ігрових методів і прийомів у навчальному процесі молодших школярів з вадами мовлення дозволяє прискорити процес автоматизації їхніх звуків та включаючи всі аналізатори, в тому числі і дрібну моторику рук. Все це робить корекційно-педагогічну роботу вчителів різноманітною, підтримує інтерес дітей до логопедичних занять, допомагає найбільш якісно коригувати недоліки звуковимови у першокласників.

1. Алехина С. В. Принципы инклюзии в контексте развития современного образования. *Психологическая наука и образование*. 2014. № 1. С. 5–16.
2. Демченко І. І., Білан В. А., Малишевська І. А. [та ін.]. Використання інноваційних педагогічних технологій в умовах інклюзивної освіти. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціальної та інклюзивної освіти: монографія. Умань: «ВІЗАВІ», 2018. Т. 1. С. 114–137.
3. Гавлітіна Т. М., Чухрай Л. В. Підготовка вчителя до роботи в умовах інклюзії: дослідно-експериментальний аспект. Рівне: РОППО, 2014. С. 37–44.
4. Воробьева В. К. Методика развития связной речи у детей с системным недоразвитием речи. М.: АСТ: Астрель: Транзиткнига, 2006. 158 с.
5. Глухов В. П. Из опыта логопедической работы по формированию связной речи детей с общим недоразвитием речи дошкольного возраста на занятиях по обучению рассказыванию. *Дефектология*. 2013. № 2. С. 63–71.